

УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ В ФАРМАЦІЇ

№ 6 (44) 2015

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у лютому 2008 р.

Якість, стандартизація
і сертифікація

Управління й економіка
в фармації

Маркетинг, логістика
та фармакоеконімічні
дослідження

УДК 615.07:338.24:339.138

УПРАВЛІННЯ, ЕКОНОМІКА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ В ФАРМАЦІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИК:

НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

61166, м. Харків, вул. Пушкінська 53

Тел./факс. (057) 706-30-71

ВИДАВЕЦЬ:

ТОВ фірма «НТМТ»

Схвалено вченою радою НФаУ

(протокол № 3 від 30.11.2015 р.)

Головний редактор

С. М. Коваленко, д.х.н., професор

Редакційна колегія:

В. П. Черних, член-кор. НАН України, д.фарм.н., професор (*головний науковий консультант*);
І. С. Гриценко, д.х.н., професор (*науковий консультант*); О.В. Посилкіна, д.фарм.н., професор
(*заступник головного редактора*); О.М. Проскурня, к.т.н., доцент (*відповідальний секретар*);
В. А. Георгіянець, д.фарм.н., професор; О.І. Гризодуб, д.х.н., професор; Б.П. Громовик, д. фарм.н.,
професор; Д.І. Дмитрієвський, д.фарм.н., професор; І.А. Зупанець, д.мед.н., професор; З.М. Мнушко,
д.фарм.н., професор; А.С. Немченко, д.фарм.н., професор; І.М. Перцев, д.фарм.н., професор;
С.О. Тихонова, д.фарм.н., професор; Ю.В. Піддружников, д.фарм.н., професор; С.В.Сур, д.фарм.н.,
професор; В.М. Толочко, д.фарм.н., професор; В.І. Чуешов, д.фарм.н., професор; Л.В. Яковлева,
д.фарм.н., професор; І.В. Волчик, к.фарм.н.; Л.В. Галій, д.фарм.н., доцент; В.Є. Доброва, д.фарм.н.,
доцент; А.А. Котвіцька, д.фарм.н., професор; І.В. Пестун, д.фарм.н., професор; В.О. Лебединець,
к.фарм.н., доцент; А.М. Мурашко, к.фарм.н., доцент.

Редакційна рада:

Н. Д. Бунатян (м. Москва), П.А. Воробйов (м. Москва), Т.А. Грошовий (м. Тернопіль), О.П. Гудзенко
(м. Луганськ), Т.Г. Калинюк (м. Львів), М.О. Ляпунов (м. Харків), А.П. Мешковський (м. Москва),
М.Ф. Пасічник (м. Київ), В.В. Трохимчук (м. Київ), О.А. Яремчук (м. Мінськ), Станіслав Боричка
(м. Катовіце, Польща), Віліам Фолтан (м. Братіслава, Словаччина), Анджей Сивець (м. Сосновець,
Польща), Мачей Орновський (м. Сосновець, Польща), Ян Порвазнік (м. Братіслава, Словаччина)

Реєстрація у ВАК України

(наказ № 261 від 06.03.2015 р.)

*Журнал входить до бази даних Російського індексу наукового цитування (РІНЦ),
ліцензійний договір № 263-04/2014 від 28.04.14*

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ №19396-9196ПР від 21.09.2012 р.

Наклад 1500 пр. Зам. 132

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

НФаУ, 61166, м. Харків, вул. Пушкінська 53

Тел./факс. (057) 706-30-71

Віддруковано ТОВ «НТМТ»

АДРЕСА:

61072, м. Харків, пр. Леніна 58

Свідоцтво суб'єкта друкарської справи

ДК № 1748 від 15.04.04 р.

© НФаУ, ТОВ фірма «НТМТ», 2015

© «Управління, економіка та забезпечення якості в фармації», 2015

© «НТМТ», 2015

УДК 378.147 + 371.315 + 615

Н. В. Шолойко

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ

ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ В АПТЕЦІ-МУЗЕЇ – ЕФЕКТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Фігура в людський зріст алхіміка-аптекаря, який тре у ступі компоненти еліксиру здоров'я, а навколо зачудовані студенти з гаджетами... Це і є збереження традицій, примноження позитивного досвіду фармацевтів попередніх поколінь та торування власного шляху до європейських та світових стандартів фармацевтичного обслуговування населення.

У роботі автор, завідувач аптеки-музею, ділиться досвідом проведення занять з предмету «Історія медицини і фармації» у студентів фармацевтичного факультету з використанням реальних музейних експонатів. Викладено історію київської аптеки-музею на Подолі, характеристику основних залів відвідування, а також наведено методику проведення семінарського заняття, яке поєднує дотик до старовини та новітні комп'ютерні технології.

Ключові слова: аптека-музей, історія медицини і фармації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси переходу на якісно новий рівень, які переживає на даний час вітчизняний фармацевтичний сектор, а саме: наука, освіта, виробництво, реалізація та контроль якості ліків, саморегуляція фармацевтичної громади – відбуваються не з нульової платформи, а з міцного фундаменту практичного досвіду попередніх поколінь. Заповіт Т.Г. Шевченка «... І чужого **научайтесь, і свого не цурайтесь**» тому і є безсмертний, що стосується усіх сфер суспільного життя громадян. А оскільки виконання соціальної функції – основне завдання фармації, як галузі знань та народного господарства загалом, і аптеки, як закладу охорони здоров'я зокрема, то для майбутніх провізорів є необхідним знайомство із витоками професії. Щодо назви нашої професії в Україні – провізор чи фармацевт – все ще ведуться дискусії. Тому є пропозиція, на даний час, вживати термін «фармацевтичний фахівець». А корінь слова фахівець – фах, ремесло. Отже, для оволодіння студентами фармацевтичного факультету своїм майбутнім фахом, доцільно прищепити їм любов до фахової науки, практики, культури спілкування. Тому заняття в аптеці-музеї, як показав позитивний досвід фармацевтичного факультету Національного

медичного університету ім. О. О. Богомольця, є гідними для представлення і наслідування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Історію фармації досліджували вчені: Бенюх Н. Ф. [3], Козаченко О. В. [8], Мнушко З. М. [10], Сятиня М. Л. [17], Федущак А. Л. [9, 18], Черних В. П. [7]. До 2012 року існувала наукова спеціальність 15.00.04 «Історія фармації», за якою проводився захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. Однак наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.12.2012 р. № 1462 вона була виключена із Переліку наукових спеціальностей. Тому в останні роки зменшилась кількість наукових статей, присвячених проблемним питанням історії фармації. Натомість до витоків вітчизняної та світової фармації охоче звертаються науково-популярні журнали («Фармацевт-практик») [4, 5, 11, 14].

Аптеці-музею в м. Києві присвячено статтю у Вікіпедії [2], інші Internet-публікації [1, 6, 12, 15], які мають за мету зацікавити читачів музеєм на Подолі.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Окрім київської, аптеки-музеї функціонують у Львові – «Під Чорним орлом» та на підприємстві «Галичфарм», Одесі – «Аптека Гаєвського», Харкові, Луцьку, Чернівцях [11, 14]. У зазначених обласних центрах, за винятком Луцька, є вищі навчальні заклади, які готують провізорів та мають практику проведення музейних практичних занять для студентів. Однак колеги-провізори не часто діляться здобутим досвідом у фаховій періодиці.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті стало висвітлення історії аптеки-музею в м. Києві на Подолі та представлення позитивного досвіду проведення практичних занять з дисципліни «Історія медицини та фармації» на базі аптеки-музею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою процесу гуманітаризації вищої освіти є інтеграція професійної та соціально-гуманітарної підготовки студентів. Особливе значення для вищої освіти має ще один аспект цієї проблеми: гуманітаризація означає не тільки придбання додаткових знань, органічно вбудованих у систему професійної освіти, але й удосконалення культури пізнання. Сьогодні виникає принципово новий напрям педагогіки – педагогіки становлення творчої індивідуальності [13]. А розробка сучасних концепцій освіти значною мірою спирається на світові та національні надбання минулого [16]. Тому освоєння студентами передових світових здобутків у царині фармації слід розпочинати з відвідування аптеки-музею.

«Києво-подільська вільна кам'яна аптека», – як було сказано в архівних документах – була відкрита у 1728 році. Власником першої у місті партикулярної (приватної) аптеки був німець Йоган Гейтер, який навчався аптекарській справі у Москві. Після смерті чоловіка його вдова, аптекарка Ганна Гейтер, передала право власності на аптеку зятю – дворянину зі Східної Пруссії Георгу Бунге [1]. Він був освіченим ученим того часу: вивчав ботаніку, хімію, фармакологію, займався виготовленням термометрів і барометрів, захоплювався електрикою. Із «Опису Києва» Захрєвського, виданого в 1765 році, відомо, що аптека була влаштована добре і, зважаючи на відсутність інших подібних закладів у місті, давала непоганий прибуток. Його сини успадкували професію батька: Іван і Григорій Бунге відкрили свої аптеки, аптека на Подолі належала Андрію. Він заснував на Куренівці ботанічний сад лікар-

ських рослин, якими постачав все місто і половину України. У рапорті Андрія Бунге від 1811 року Київській медичній канцелярії говорилося: «В Київсько-Подільській аптеці є два підрозділи: перший – господарський (сади і городи, заготівля, транспортування і зберігання лікарської сировини), другий – лабораторний і рецептурний відділи зі складною технологією виробництва ліків. Добрі традиції, що склалися в аптеці Бунге, продовжували і його спадкоємці [15]. Аптека Бунге залишалася до 1770-х років єдиною приватною аптекою в Києві. Надалі ще не раз змінювалися і власники, і призначення будівлі на тихій подільській вуличці [1, 2, 6, 12, 15].

Ідея створення аптеки-музею зародилася у 1970-х. Як діючий аптечний заклад з додатковою просвітницькою функцією музею аптека запрацювала у 1988 р. [1]. В експозиціях музею відтворено обстановку старовинної аптеки, його колекція на сьогодні налічує понад 5 000 експонатів. Один з особливих – диплом аптекаря значних розмірів. Такий документ вважався великою гордістю і вивішувався на видному місці, щоб відвідувачі могли переконатися: аптекар дійсно високоосвічена людина, значить, йому можна довірити своє здоров'я. Іншим експонатом, цікавим для майбутніх фахівців аптекарської справи, є пісочний годинник, який відміряє рівно 25 хвилин. Саме стільки часу аптекар зобов'язаний був приділити кожному відвідувачеві. За цей час він уважно вислуховував хворого, дізнавався про хвороби його родичів, ставив діагноз, за необхідності надавав першу медичну допомогу на місці та прописував потрібні ліки. Незвичною для сучасної фармацевтичної студентської молоді, серед якої значно переважають дівчата, є звістка, що до 1901 року жінкам у Царській Росії було заборонено отримувати фармацевтичну освіту. Адже ліки готували виключно стоячи, щоб не відволікатися, не розслаблятися, оскільки робота вимагала дуже великої концентрації уваги і значних фізичних зусиль. Тому раніше в аптеках працювали тільки чоловіки [6].

Експонати музею розташовані в 12-и експозиційних залах, кожен з яких має своє власне тематичне і смислове навантаження: торговельний зал, кабінет аптекаря, який був у ті часи і лікарем, підвальна лабораторія алхіміка, давня монастирська келія, де лікували молитвами і настоями, хата знахарки з запашними травами під стелею, винний погріб, старі аптечні підвали [1, 6, 15].

Перша зала музею – торговельна, із старовинними різьбленими аптечними меблями. На вітринах – посуд для приготування трав'яних сумішей, різноманітні банки та склянки для лі-

карських препаратів, старовинні рецепти, інструменти фармацевтів минулих століть, заспиртовані змії і краби, з яких колись виготовляли препарати. Але, крім ліків, на тутешніх полицях можна побачити старовинні банки з кремом, пудрою, духами, зубним порошком і навіть чорнилом – всі ці речі раніше продавалися виключно в аптеках. Окрім того, аптекарі виготовляли також торти, марципани, лікер. Аптека того часу більше нагадувала кондитерську, ніж медичний заклад. Є в музеї й аптечна книга 1834 року, в якій указані назви ліків, рецептура і ціни. На прилавку стоїть величезний касовий апарат з написом «National» [1, 6, 15].

Наприкінці XVIII – початку XIX століття аптеки розвивалися як торгові підприємства зі спеціальними виробничими приміщеннями, де виготовляли ліки, ветеринарні препарати, косметичні засоби. Устаткування аптек було різноманітним, залежно від добробуту власника. Кожен провізор намагався якомога краще оформити торговельний зал, аби залучити більше покупців. Робота аптек суворо контролювалася владою [1, 6, 15].

Далі можна оглянути кабінет аптекаря XIX століття, де зібрані експонати, що розповідають про історію медицини і фармації – російські, німецькі, польські фармакопеї XIX-XX ст., підручники з медицини, фармації і терапії того часу, рецептурні журнали, особисті архівні матеріали київських аптекарів, старовинні рецепти. Потім можна перейти до аптечної лабораторії, де зібрано зразки лікарської сировини, інструменти для приготування та аналізу ліків – ваги, мікроскопи, кам'яні та порцелянові ступки, млинки, дистильатори, колби, пробірки – без яких і сьогодні не обходиться екстемпоральне виготовлення [15].

У підвалі – декілька кімнат, де в хронологічному порядку відтворена історія аптечної справи. Перша зала переносить нас у XI століття до келії Києво-Печерської лаври, ченці якої мали привілей лікувати хворих молитвами і травами. Далі показано інтер'єр хатинки знахарки з цегляною піччю [6, 15].

Наступна зала відтворює інтер'єр винного погреба, що ілюструє поширену до початку XX століття практику приготування ліків на основі вин. Настойки на винах робили в посудинах з великою кількістю отворів – перколяторах [6, 15].

Сьогодні у аптеці-музеї, окрім екскурсії, можна придбати виготовлене вручну мило, різні цілющі бальзами та мазі, чаї з лікарських рослин, які виготовляють працівники музею. У музеї панує атмосфера старовинної аптеки, звучать цікаві історії про ліки та аптекарів минулих років, а колекція експонатів постійно поповнюється зусиллями небайдужих до історії фармації [15].

Особливі відвідувачі аптеки-музею – майбутні провізори, студенти фармацевтичного факультету, які вперше переступають поріг аптеки-музею з початком вивчення предмету «Історія медицини і фармації». За новим навчальним планом дисципліни на її вивчення відводиться 45 годин, з них – 20 – аудиторних, 25 – позааудиторних. Серед аудиторних годин основний формат займають лекції (16 годин), а на 2 семінарські заняття відводиться по 2 години. Саме семінарські заняття, які проходять для однієї академічної групи, доцільно проводити в аптеці-музеї. Під час розгляду першої теми семінарського заняття «Історія медицини і фармації в країнах світу в різні історичні епохи» студенти знайомляться з експонатами музею, наочно осягаючи цілі заняття. Наприкінці вони вибирають тематику рефератів для домашнього опрацювання та представлення на другому занятті – «Сучасний стан розвитку фармації в Україні і за кордоном». І вже наступного разу викладач-екскурсовод і слухачі міняються місцями. Студенти знімають власні відео-ролики, які обговорюють на своїх сторінках у соціальних мережах, і оцінюють свої роботи взаємно. Основний наголос – зв'язок минулого із сучасним та власне бачення перспектив розвитку вітчизняної фармації.

Один з видів самостійної позааудиторної роботи студенти обирають самостійно. Адже важливим є, з точки зору педагогіки, не лише просте споглядання студентами чудернацьких баночок, ступок, штангласів чи пілюльних машин під супровід екскурсовода, а, насамперед, прилучення їх до збирання й оформлення експозицій, до організації занять зі шкільною молоддю, до підготовки і показу тематичних міні-вистав, до збору гуманітарної допомоги для сучасних воїнів та інших категорій потребуючих, а також – до обговорення побаченого і почутого. І все це для відпрацювання основної практичної навички сучасного фармацевтичного фахівця – задоволення потреб пацієнта.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Практично все зібрання аптеки-музею на Подолі в м. Києві – це чийсь особисті речі, які передавалися на зберігання. Особливість музею

в тому, що він живий і постійно поповнюється. Минають роки, змінюється світ навколо нас, наші поняття про медицину та фармацію, методи та засоби діагностики і лікування різних захворювань. Але прагнення до знань, бажання перемогти недуги залишаються незмінними. Без цього немає лікаря, немає провізора, немає фаху працівника системи охорони здоров'я. Тому, з огляду на сучасні тенденції децентралізації державного менеджменту з передачею ширших повноважень у регіони, більшість з яких на даний час готують для своїх потреб провізорів і фармацевтів, доцільною є створення під патронатом вищих навчальних закладів аптек-музеїв конкретної області чи регіону для представлення кращих фармацевтичних досягнень і традицій з організацією взаємних екскурсій, відео-конференцій, інших видів обміну досвідом.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Аптека-музей на Подолі, Київ: Фармацевтична енциклопедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/5560/apteka-muzej-na-podoli-kiiv> – Назва з екрану.
2. Аптека-музей у Києві / [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Назва з екрану.
3. Бенюх Н. История фармации Галичины (XIII-XX вв.) // Провизор. – 1999. – № 1. – С. 21-24.
4. Дедишина Л. Музей фармації у Кракові / Л. Дедишина // Фармацевт-практик. – 27.05.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.com.ua/articles/muzej-farmatsiyi-ukrakovi/>. – Назва з екрану.
5. Дедишина Л. Чарівне зілля Скіфії / Л. Дедишина // Фармацевт-практик. – 10.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.com.ua/articles/charivne-zillya-skifiyi/> – Назва з екрану.
6. Директор Аптеки-музея Адриан Годунов: «Между трех храмов» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://primetour.ua/ru/excursions/museum/Apteka-muzej.html>. – Назва з екрану.
7. Історія фармації України / За ред. В. П. Черних, Є. А. Подольської. – Харків: Прапор УкрФА, 1999. – 799 с.
8. Козаченко О. В. Роль і місце історії медицини у вищій медичній освіті на початку ХХІ століття / О. В. Козаченко // Інститут вищої освіти та його вплив на регіональний розвиток України: соціокультурні, економічні та правові аспекти : матер. міжнар. наук.-практ.

- конф., 26–27 травня 2008 р. – Ірпінь, 2008. – С. 232–236.
9. Макух Х. І. Державне регулювання застосування лікарських рослин в офіційній фітофармації України другої половини ХХ століття / Х. І. Макух, А. Л. Федущак // Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. – 2010. – № 3-4. – С. 173-179.
  10. Мнушко З. М. Історія медицини та фармації / З. М. Мнушко, І. О. Шевченко. – Харків: НФаУ «Золоті сторінки», 2009. – 207 с.
  11. Музей «Галичфарм» у Львові: минуле надихає // Фармацевт-практик. – 15.10.2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.com.ua/articles/muzey-galichfarm-uvovi-minule-nadihae/> – Назва з екрану.
  12. Настоящая хата знахарки, лаборатория алхимика и келья монахов, лечащих молитвами в стенах Аптеки-музея / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kati.com.ua/events/226-apteka-muzey-v-kieve/>. – Назва з екрану.
  13. Плавич В. П. Розвиток системи освіти України в контексті Болонського процесу: навч. посіб. / В. П. Плавич; за ред. Т. М. Забанова; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2005. – 256 с.
  14. Свириденко К. Аптека-музей «Під Чорним орлом»: Віч-на-віч з історією / К. Свириденко // Фармацевт-практик. – 05.06.2013 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fp.com.ua/articles/vich-na-vich-z-istoriyeyu/>. – Назва з екрану.
  15. Соколова С. Аптека-музей у Києві / С. Соколова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/24593/>. – Назва з екрану.
  16. Сучасні підходи до оновлення стандартів вищої фармацевтичної освіти / В. П. Черних, І. С. Гриценко, С. В. Огарь, Л. М. Віннік // Медична освіта. – 2012. – №2. – С. 46-48.
  17. Сятиня М. Л. Історія фармації / М. Л. Сятиня; ред. О. П. Реєнт. – Львів : [б. и.], 2002. – 660 с.
  18. Федущак А. Л. З історії лікознавства України: шлях до першої національної фармакопеї / А. Л. Федущак // Клінічна фармація, фармакотерапія та медична стандартизація. – 2011. – №1-2. – С.146-155.